

been carried out, which testified to the extremely important role of the Fundamental Law of the Ukrainian State in creating a regime of lawful activity of all legal entities. It reveals the meaning of the concept of legality as a multifaceted phenomenon of legal reality and a necessary prerequisite for the formation of a constitutional legal order through a set of imperative requirements (principles) addressed to potential participants in legal relations; the place of the Constitution of Ukraine in the national legal system and the functional purpose of the normative legal act of the highest legal force in the organization of this system have been determined; its importance in ensuring the unity of understanding and application of laws throughout the territory of Ukraine has been substantiated; from the content of the norms of Chapter I "General principles", the idea of the social-democratic expediency of the law, and especially the Constitution of Ukraine, is clearly derived; in the aspect of mutual responsibility of the person and the state, the idea of the inevitability of legal responsibility for the committed offense is reflected as a guarantee of the restoration of legality; as a manifestation of the conditionality of legality by the democratic regime, the idea of equality before the law of legal subjects who have the same legal status is affirmed; the reality of legality is ensured, first of all, with the help of those constitutional and legal norms that have a significant protective potential.

Keywords: *Constitution of Ukraine (Fundamental Law of the Ukrainian State and Society), legality, principles of legality, supremacy of law over all other legal acts, generality of legality, unity of understanding and application of laws throughout the territory of Ukraine, social-democratic expediency of the law, conditionality of legality by the regime of democracy, realities of legality, law and order, legal guarantees of legality.*

УДК 342.7+ 347.921.8

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-118-122

Юлія ОЛІЙНИК[©]

викладач

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВО НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

У статті розкрито наявні в сучасній правничій науці погляди вчених на зміст поняття право на професійну правничу допомогу. На основі аналізу суджень вітчизняних правників про вказаний феномен, його зміст, особливості забезпечення обґрунтовано авторську дефініцію цієї категорії наукознавства.

Право кожного на професійну правничу допомогу розглянуто в суб'єктивному сенсі. Виявлено, що питання визначення досліджуваного поняття залишається дискусійним для юридичної науки. Розкрито погляди науковців на зміст наявного в сучасному правознавстві поняття права на професійну правничу допомогу. Розглянуто плюралізм підходів до розуміння поняття права кожного на професійну правничу допомогу та з'ясовано його зміст. Визначено, що недоліком переважної більшості визначень є тавтологічність – поняття права на професійну правничу допомогу науковці визначають через закон. Доведено, що вчені безпідставно обмежують коло суб'єктів, які уповноважені надавати можливість реалізації такого права, зводячи їх перелік лише до категорії юристів. Наголошено, що досить часто дослідники ігнорують той факт, що суб'єкт може реалізувати таке право як на платній, так і на безоплатній основі.

Ключові слова: *права людини, правова допомога, правнича допомога, право на професійну правничу допомогу.*

Постановка проблеми. Сучасна юридична наука для словесного позначення категорії право кожного на професійну правничу допомогу оперує різними термінами: основне (фундаментальне), невід'ємне право кожного [1]; можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише професійний адвокат [2], [8]; міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин, який потребує захисту, представництва та надання інших видів допомоги [3, с. 13] тощо. Треба погодитись, що таку ситуацію в

© Ю. Олійник, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4787-3303>

ulialejni1@gmail.com

теорії прав людини, що характеризується термінологічною багатоманітністю, можна оцінити як проблемну в плані коректності вживаних словосполучень залежно від смислового контексту [4]. Вказана гносеологічна ситуація вимагає подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання визначення поняття право кожного на професійну правничу допомогу не є новим для правничої науки. У його розробку вагомий внесок зробили такі вітчизняні правники, як С. Ананьєв, В. Боняк, А. Джуська А. Копейчиков, О. Крушніцька, І. Міщук, М. Мельник, М. Пришляк тощо.

Водночас, як свідчать наукові праці вказаних авторів, для правничої науки дискусійним залишається питання визначення досліджуваного нами поняття. Заповненню цієї прогалини в юридичній науці і буде присвячене наукове дослідження.

Мета: розглянути плюралізм підходів до розуміння поняття право кожного на професійну правничу допомогу та уточнити його зміст.

Досягнення визначеної нами дослідницької мети зумовило потребу використання певного теоретичного інструментарію, а саме: світоглядного діалектичного підходу, що ґрунтується на принципах розвитку досліджуваного явища та його взаємозв'язку з іншими правовими феноменами, передусім правовим статусом людини і громадянина, а також формально-логічного та спеціально-юридичного методів дослідження, за допомогою яких з'ясовано смислове навантаження досліджуваного терміно-поняття.

У межах цієї статті феномен право кожного на професійну правничу допомогу людини буде розглядатися нами саме в суб'єктивному значенні.

Виклад основного матеріалу. Здійснений огляд наукової літератури свідчить про різну інтерпретацію вченими досліджуваного поняття. Наведемо ці судження правників про досліджуваний феномен, що знайшли своє відображення в наукових працях та стануть предметом подальшого аналізу. Зокрема, І. Міщук у своїй праці «Концепція професійної правничої допомоги в Україні: загальнотеоретичний аспект» досліджуване право на професійну правничу допомогу доволі лаконічно визначає як основне, що закріплене на міжнародному та конституційному рівні. Дослідниця розглядає його в об'єктивному та суб'єктивному розумінні: в об'єктивному, на її думку, це правовий інститут, що являє собою сукупність міжнародних, конституційних і галузевих правових норм, що встановлюють право на правову допомогу та її гарантії. Вказує, що відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України, воно не може бути обмежене, має пряму дію. Як вона резюмує, в об'єктивному розумінні право на професійну правничу допомогу виступає як найважливіша гарантія захисту всіх інших прав і свобод [1, с. 278–279].

Досліджуване нами право у суб'єктивному розумінні згадана авторка розглядає як право, яке є: 1) основним (фундаментальним), невід'ємним правом кожного, воно являє собою сукупність правових можливостей фізичної особи як учасника правовідносин, з метою досягнення поставлених юридичних цілей; 2) є головною конституційною гарантією для забезпечення інших прав людини (у тому числі права на справедливий суд). Вона уточнює: право на професійну правничу допомогу є одним із найважливіших правових засобів, необхідним елементом механізму забезпечення всіх інших прав і свобод людини і громадянина.

І. Міщук характеризує його одночасно і як таке, що посідає специфічне місце в системі прав людини, бо ж його реалізація спрямована на здійснення захисту інших прав та свобод [1 с. 279]. Водночас наведені ученим риси досліджуваного нами правового явища не надають достатньо повного уявлення про цей феномен.

Не менш лаконічним є судження про досліджувану нами можливість М. Караман. Науковець розглядає право на професійну правничу допомогу в умовах сучасного розвитку Української держави. Однак у роботі вчений акцентує на проблемах надання правової допомоги (з огляду на умови глобальних перетворень, збройну агресію росії проти України та пандемію COVID-19), на забезпеченні доступу особи до правосуддя. До аналізованого нами права автор звернувся по тексту своєї роботи лише один раз, відтворивши зміст ст. 59 Основного закону [5].

Із вищезазначеним підходом І. Міщук перегукується позиція іншої вітчизняної науковиці А. Джуської [6]. У своїй науковій праці вчений також характеризує досліджуване право в об'єктивному і суб'єктивному значенні; визначає його як основне (фундаментальне), невід'ємне право кожної фізичної особи, яке є дієвою гарантією реалізації, охорони та захисту її прав, свобод і законних інтересів; зауважує, що в

контексті статті 59 Конституції України йдеться саме про право кожної фізичної особи.

А. Джуська акцентує на особливостях забезпечення права людини на професійну правничу допомогу в Україні, робить висновок, що ці особливості залежать від: 1) виду допомоги, якої потребує особа (за економічним (матеріальним) критерієм – оплатної чи безоплатної); 2) категорії осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу (до них пропонує віднести малозабезпечених, учасників бойових дій, а також, відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, затриманих осіб тощо); 3) виду провадження (залежно від галузі права – професійна правнича допомога в кримінальному, цивільному, адміністративному чи господарському процесі) [6, с. 4].

Водночас А. Джуська хоча й визначила тему свого дослідження «Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні», однак авторської дефініції цього поняття не запропонувала.

Дослідниця О. Крушніцька, привертаючи увагу насамперед до питання розмежування поняття правової допомоги, характеризує таку допомогу як не визначену законодавством, як природне право людини, яке забезпечує її право на гідність [7, с. 99], наголошує на тому, що в Конституції України закріплено право кожного на професійну правничу допомогу, а адвокати у своїй діяльності керуються Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», тобто здійснюють таку діяльність на підставі договору про надання саме правової допомоги.

Учена вказує на ситуацію, що склалася: правники мають спиратись на Конституцію України як Основний закон, але як це можна робити, коли право на професійну правничу допомогу є, а Закон, яким керуються професійні правники (адвокати), взагалі не передбачає такого словосполучення [7, с. 100].

Як складник доступності правосуддя у справах, які розглядаються в порядку цивільного судочинства, розглядають право на професійну правничу допомогу А. Кузьменко та С. Пазій [8].

Учені хоча й не надають повної дефініції досліджуваного поняття, однак розглядають цю можливість через призму забезпечення права на професійну правничу допомогу як елемента доступності правосуддя у справах, які розглядаються у порядку цивільного судочинства.

Щодо ж до практики реалізації аналізованого нами права, то науковці пропонують збільшити кількість адвокатів у системі безоплатної правової допомоги, оскільки якісна правнича допомога з дотриманням принципу спеціалізації можлива лише за умови наявності достатньої кількості адвокатів [8].

М. Пришляк висвітлює проблеми забезпечення права кожного на професійну правничу допомогу з урахуванням наявної практики Конституційного Суду України з цього питання та відводить досліджуваному праву важливу роль. Учений наголошує, що Основний закон держави не тільки закріпив право особи на професійну правничу допомогу, але й гарантував кожному вільний вибір захисника своїх прав. Автор привертає увагу до того, що інституційне закріплення адвокатури на конституційному рівні ставить під сумнів таке твердження, а отже, дає підстави говорити про звуження права на професійну правничу допомогу [9, с. 69].

Із наведених вище міркувань науковець вважає безпідставним виключно в адвокаті вбачати єдиного представника правничої професії, здатного кваліфіковано надати правові послуги, обґрунтовуючи це рівнем його професійної підготовки.

М. Пришляк наголошує, що підстав сумніватися в професійності адвокатів немає, однак вони відсутні і щодо того, щоб убачати в них єдиного представника правничої професії, здатного забезпечити право кожного на правничу допомогу. На думку вченого, зміни в Основному законі Української держави (йдеться про ст. 131² Конституції України) не стільки розширюють можливості особи на отримання професійної правничої допомоги, скільки обмежують їх, а отже, суперечать конституційному припису, вміщеному у ст. 59, відповідно до якого кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, що не виключає права отримати професійну правничу допомогу не тільки від адвоката, але й інших суб'єктів надання такої допомоги [9].

Такої ж позиції дотримується і суддя Конституційного Суду України М. Мельник, який вважає, що Суд мав би відзначити, що статтями 55, 59 Основного Закону державу не обмежено у визначенні правових засобів і способів забезпечення права кожного на судовий захист та права на професійну правничу допомогу. Суддя наголошує, що в розумінні статті 59 Конституції України право на професійну правничу допомогу не

вичерпується єдиним можливим засобом його реалізації у вигляді надання такої допомоги виключно адвокатом і не виключає інших ефективних засобів здійснення цього права, у тому числі надання правничої допомоги іншими особами, які мають необхідний рівень юридичних знань та практичних навиків у сфері юриспруденції – професійними правниками. М. Мельник резюмує, що саме таке розуміння досліджуваного права суттєво підвищує конституційні гарантії захисту прав людини [10].

Розглядаючи зміст поняття право кожного на професійну правничу допомогу, вчені В. Боняк та Ю. Олійник поділяють вищенаведені підходи М. Пришляка і М. Мельника й пропонують розмежовувати поняття професійної правничої допомоги (надається особами, які належать до правничої професії) та адвокатської правничої допомоги (остання є різновидом професійної правничої допомоги).

Дослідники здійснили спробу подолати термінологічну невизначеність досліджуваного поняття: 1) виокремили його суттєві ознаки (це міра можливої поведінки суб'єкта, що реалізується в межах правовідносин; здійснюється в інтересах особи, що потребує такої допомоги з метою її захисту, представництва та надання інших видів допомоги; гарантується державою тощо); 2) на основі виділених ознак надали авторське визначення поняття право кожного на професійну правничу допомогу: це передбачена нормами національного законодавства та гарантована державою міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин, який потребує захисту, представництва та надання інших видів допомоги, яка забезпечується юридичним обов'язком особи, що здобула необхідні теоретичні знання і практичні навички у сфері правотлумачення, правореалізації й правового захисту [3, с. 13].

Загалом погоджуючись із вищенаведеними судженнями вітчизняних учених про досліджуване нами право, вважаємо за необхідне зробити деякі зауваження та уточнення:

1) конституційне право на професійну правничу допомогу розглядається як одне з невід'ємних прав людини (кожного), однак недоліком переважної більшості дефініцій є тавтологія (поняття «право на професійну правничу допомогу» вчені визначають через «право»);

2) правниками не виправдано обмежується коло суб'єктів, які уповноважені надавати можливість скористатись реалізацією такого права, та зводять їх перелік лише до категорії адвокатів;

3) учені здебільшого залишають поза увагою той факт, що реалізація суб'єктом такого права можлива як на платній, так і безоплатній основі тощо.

Висновки. Отже, урахування всього вищевикладеного надає нам підстави для формулювання такої дефініції права на професійну правничу допомогу: це передбачена нормами національного законодавства України та гарантована державою міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин, який потребує захисту, представництва та надання інших видів підтримки, що забезпечується юридичним обов'язком правника із достатнім рівнем професійної компетентності надати такому суб'єкту на платній чи безоплатній основі необхідну правову допомогу.

Список використаних джерел

1. Міщук І. В. Концепція професійної правничої допомоги в Україні: загальнотеоретичний аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. Вип. № 5. С. 278–282.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2PW00I?an=3> (дата звернення: 05.08.2023).
3. Боняк В. О., Олійник Ю. В. Зміст поняття «Право кожного на професійну правничу допомогу». *Право та державне управління*. 2022. Вип. № 2. С. 8–15.
4. Боняк В. О. Термінологічна невизначеність категорії, що відображає можливості людини, необхідні для її існування та розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. вип. № 3 (94). С. 18–23.
5. Караман М. Право на професійну правничу допомогу в умовах сучасного розвитку Української держави. URL: <http://surl.li/kavgm> (дата звернення: 05.08.2023).
6. Джуська А. В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2018. 271 с.
7. Крушницька О. В. Розмежування поняття правової допомоги. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 98–102.
8. Кузьменко А., Пазій С. Право на професійну правничу допомогу як складник доступності правосуддя у справах, які розглядаються в порядку цивільного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. Вип. 11. С. 193–198.
9. Пришляк М. І. Проблеми забезпечення права на професійну правничу допомогу в

References

1. Mishchuk, I. V. (2022) Kontsepsiia profesiinoi pravnychoi dopomohy v Ukraini: zahalnoteoretychnyi aspekt [Concept of professional legal aid in Ukraine: general theoretical aspect]. *Elektronne naukove vydannia «Analytychno-porivnialne pravoznavstvo»*. Issue № 5, pp. 278–282. [in Ukr.].
2. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia)» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice)"]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2PW001?an=3> (access date: 05.08.2023). [in Ukr.].
3. Boniak V. O., Oliinyk Yu. V. (2022) Zmist poniattia «Pravo kozhnoho na profesiinu pravnychu dopomohu» [Content of the concept "Everyone's right to professional legal assistance"]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. Issue № 2, pp. 8–15. [in Ukr.].
4. Boniak, V. O. (2018) Terminolohichna nevyznachenist katehorii, shcho vidobrazhaie mozhlyvosti liudyny, neobkhidni dlia yii isnuvannia ta rozvytku [The terminological uncertainty of the category that reflects human capabilities necessary for its existence and development]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. Spec. issue № 3 (94), pp. 18–23. [in Ukr.].
5. Karaman, M. Pravo na profesiinu pravnychu dopomohu v umovakh suchasnoho rozvytku Ukrainskoi derzhavy [The right to professional legal assistance in the conditions of modern development of the Ukrainian state]. URL: <http://surl.li/kavgm> (access date: 05.08.2023). [in Ukr.].
6. Dzhuska, A. V. (2018) Konstytutsiine pravo liudyny na profesiinu pravnychu dopomohu v Ukraini [The constitutional right of a person to professional legal assistance in Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02. Kyiv, 271 p. [in Ukr.].
7. Krushnitska, O. V. (2019) Rozmezhuвання poniattia pravovoi dopomohy [Definition of the concept of legal aid]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 4, pp. 98–102. [in Ukr.].
8. Kuzmenko A., Pazii S. (2021) Pravo na profesiinu pravnychu dopomohu yak skladnyk dostupnosti pravosuddia u spravakh, yaki rozghliadaiutsia v poriadku tsyvilnoho sudochynstva [The right to professional legal assistance as a component of access to justice in cases that are considered in civil proceedings]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. Issue 11, pp. 193–198. [in Ukr.].
9. Pryshliak, M. I. (2018) Problemy zabezpechennia prava na profesiinu pravnychu dopomohu v Ukraini [Problems of ensuring the right to professional legal assistance in Ukraine]. *Pivdenoukrainskyi pravnychyi chasopys*. Issue № 4 (part 2), pp. 69–72. [in Ukr.].
10. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М. І. стосовно Висновку Конституційного Суду України від 31 жовтня 2019 року № 4-в/2019 [Separate opinion of the judge of the Constitutional Court of Ukraine M. I. Melnyk regarding the Opinion of the Constitutional Court of Ukraine dated October 31, 2019 No. 4-в/2019]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na03d710-18#Text> (access date: 05.08.2023). [in Ukr.].

ABSTRACT

Yulia Oliinyk. Doctrinal approaches to defining the concept of the right to professional legal aid. Everyone's right to professional legal aid is considered in a subjective sense. It was found that the question of defining the concept we are studying remains debatable for jurisprudence. The views of scientists on the content of the concept of the right to professional legal aid existing in modern jurisprudence are disclosed. The pluralism of approaches to understanding the concept of everyone's right to professional legal assistance was considered and its content was clarified.

To achieve the goal, a worldview dialectical approach was used, which is based on the principles of the development of the phenomenon under study and its relationship with other legal phenomena, as well as a formal-logical and special legal method of research, with the help of which the semantic load of the studied term was clarified. Concept.

Based on the analysis of the existing judgments of domestic scientists about the right to professional legal aid as one of the inalienable rights of everyone, the author provided some comments and clarifications. It was determined that the disadvantage of the vast majority of definitions is tautology – the concept of the right to professional legal assistance is defined by scientists through law. It has been proven that scientists unjustifiably limit the range of subjects who are authorized to provide the opportunity to exercise such a right, and reduce their list to the category of lawyers only. It is emphasized that quite often researchers ignore the fact that the subject can exercise such a right both on a paid and free basis.

Taking into account the existing doctrinal approaches to the definition of the concept of the right to professional legal aid made it possible to clarify the definition of the right to professional legal assistance. This right is defined as a measure of the possible behavior of a subject of legal relations, which is provided for by the norms of the national legislation of Ukraine and guaranteed by the state, which requires protection, representation and the provision of other types of support, which is ensured by the legal obligation of a lawyer with a sufficient level of professional competence to provide such subject on a paid basis whether the necessary legal assistance is provided free of charge.

Keywords: *institutional mechanism, human rights and freedoms, internally displaced persons, guarantees, state authorities, National Police, martial law.*